

Деревська Катерина Ігорівна

Києво-Могилянська академія (НаУКМА)

04070, Україна, Київ, вул. Г.Сковороди, 2, zimkakatya@gmail.com

Рак Олександр Олексійович,

Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України

01014, Україна, Київ, вул. Тимирязівська, 1; nbg@nbg.kiev.ua

Клєстов Микола Леонардович

Національний природний парк «Нижньосульський»

37700, Україна, Полтавська обл., смт Оржиця, вул. Центральна, 128;

klestov@sozocentre.org.ua

Берест Зоя Леонідівна

НПП «Нижньосульський»; anarene@i.ua

Галушка Юлія Михайлівна

НПП «Нижньосульський»; ylia_lukyanenko@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСЕРЕДКІВ БІОРІЗНОМАНІТТЯ НА ПОЛТАВЩИНІ

В останні роки розорювання пасовищ, зневоднених боліт та луків, узбережжя здійснюється в долинах малих річок України в значних масштабах, в тому числі й на Полтавщині у басейні річки Сули. Разом із тим, саме такі біотопи, розташовані в оточенні орних земель, довгий час з одного боку слугували пасовищами, а з іншого – важливими резерватами біорізноманіття.

Прикладом знищення надзвичайно цінного осередку різноманіття живої природи є засолені луки поблизу Іванівських (Білих) озер, розташованих неподалік села Іванівка Семенівського району Полтавської області, які були розорані навесні 2019 року.

Ландшафтний комплекс «Іванівські озера» Оболонської низовини є унікальним і являє собою систему замкнених заплавних водойм видовженої форми сповільненого водообміну, розташованих на лівобережжі річки Крива Руда. Район Іванівських озер межує з Національним природним парком «Нижньосульський» та іншими природоохоронними об'єктами (гідрогеологічний заказник загальнодержавного значення «Гракове»; гідрогеологічний заказник загальнодержавного значення «Солоне»; гідрологічний заказник місцевого значення «Лубкове»).

Необхідно зазначити, що Іванівські озера та прилеглі до них території до 2019 року були мало трансформованими, добре збереглися у природному відношенні і лише обмежено використовувались для випасу великої рогатої худоби. Тут був надзвичайно багатий рослинний та тваринний світ.

У Регіональній програмі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів... Полтавської області на 2017–2021 роки зазначені головні напрямки екологічної стратегії

щодо збереження земельних ресурсів і ландшафтів області. Актуальним визначено питання охорони біорізноманіття і ґрунтів Середнього Придніпров'я від ерозії та засолення, що, в першу чергу, пов'язано з розорюванням земель (у т.ч. на межі з природоохоронними територіями). Локації, що оточують природоохоронні території, залишаються об'єктом подальших наукових досліджень навіть після створення природних парків і є потенційними ділянками для розширення меж заповідного фонду.

Протягом останніх трьох років фахівцями національного природного парку «Нижньосульський» та Києво-Могилянської академії проводились дослідження цієї ділянки з метою визначення її соціологічної цінності та надання їй у майбутньому заповідного статусу.

Район Іванівських озер включає декілька озер, які пересихають влітку: велике озеро з відкритим водним дзеркалом, не вкрите водною рослинністю, лише по його краях зростає в невеликій кількості бульбокомиш приморський *Bolboschoenus maritimus* L. та окремі куртини рогоза широколистого *Typha latifolia* L. Берегова лінія вздовж озера має ознаки засолення. Серед видів рослин, які переважали до розорювання, можна відмітити щавель горобиний *Rumex acetosella* L., подорожник солончаковий *Plantago serraria* L., подорожник тонкоколий *Plantago tenuiflora* Waldst. et Kit., пірий повзучий *Agropyron repens* Desv. ex Nevski, покісницю розставлену *Puccinellia distans* Retl., ситник Жерара *Juncus gerardii* Loisel, зірочник болотний *Stellaria palustris* Ehrh ex Retz., куничник наземний *Calamagrostis epigejos* L., частуху злаковидну *Alisma gramineum* Lej.

На ділянці зберігалися типові та рідкісні рослинні угруповання з раритетними, ендемічними та реліктовими видами рослин, які включені до переліку Регіонально рідкісних видів Полтавської обл. та Червоної книги України. Це шафран сітчастий *Crocus reticulatus* Steven ex Adams, брандушка різнокольорова *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng., гіацинтик білий *Hyacinthella leucophaea* (K.Koch) Schur, тюльпан дібровний *Tulipa quercetorum* Klokov et Zoz, рябчик малий *Fritillaria meleagroides* Patr. ex Schult. et Scholt. f.

Характерною особливістю фауни хребетних Іванівських озер є відсутність таких груп тварин як риби та земноводні, що обумовлено непостійним обводненням озер та засоленням ґрунту і води.

Плазуни були представлені одним видом – ящіркою прудкою *Lacerta agilis* L., яка на прилеглих до озер ділянках трапляється в значній кількості.

Найбільш чисельною групою хребетних тварин цієї своєрідної місцевості є птахи. Із водно-болотних та коловодних видів на озерах, особливо навесні, можна побачити качок (крижень *Anas platyrhynchos* L., чирок-тріскунець *Anas querquedula* L., свищ *Anas penelope* L., шилохвіст *Anas acuta* L., широконоса *Anas clypeata* L.) та куликів (чайка *Vanellus vanellus* L., турухтан *Philomachus pugnax* L., кроншнеп великий *Numenius arquata* L., веретенник великий *Limosa limosa* L., уліт великий *Tringa nebularia* Gunn., травник *Tringa totanus* L., зуйок малий *Charadrius dubius* Scop., ходуличник *Himantopus himantopus* L., бекас *Gallinago gallinago* L.). Періодично на озера залітають і мартини (жовтоногий – *Larus cachinnans* Pall., звичайний *Larus ridibundus* L. та реготун чорноголовий *Larus ichthyaetus* Pall.), які використовують озера для відпочинку. Через відсутність кормових об'єктів рибоїдні види птахів трапляються тут зрідка.

Регулярно в районі озер можна було побачити хижих птахів – лунів болотного *Circus aeruginosus* L. та польового *Circus cyaneus* L., боривітра звичайного *Falco tinnunculus* L., навіть канюка степового *Buteo rufinus* Cret., який полював тут на ящірок.

На прилеглих до озер ділянках численними були жайворонок польовий *Alauda arvensis* L. та плиска жовта *Motacilla flava* L., трапляються зрідка куріпка сіра *Perdix perdix* L. та просянка *Emberiza calandra* L. Перші два види відносяться до фонових гніздових птахів цієї місцевості.

Із ссавців тут постійно мешкали заєць сірий *Lepus europaeus* Pall. та кріт європейський *Talpa europaea* L. Періодично в районі озер з'являлись лисиця звичайна *Vulpes vulpes* L., сарна європейська *Capreolus capreolus* L. та кабан *Sus scrofa*. Мешкають тут і різноманітні мишоподібні гризуни.

Рідкісні та зникаючі види хребетних тварин були представлені в районі озер 5 видами птахів, які занесено до Червоної книги України (лунь польовий, канюк степовий, журавель сірий, кроншнеп великий, реготун чорноголовий).

Із безхребетних тварин на берегах озер найширше були представлені комахи. Насамперед треба відмітити бджолу родини Галіктид *Pseudapis diversipes* Latr, поселення (агрегації) якої відмічені 2019 р. на північно-східному березі великого озера, й імовірно були на інших прибережних ділянках до їхнього порушення дискуванням. Ця бджола – оліголект на бобових рослинах і є одним із кращих запилювачів насіннєвої люцерни. Для поселення *P. diversipes* шукає ґрунти особливого хімічного складу та рівня рН, приурочена вона до аридних ділянок, тобто не може заселити ділянки, що відрізняються від обраних нею. Серед інших комах бабки лютка повільна *Lestes barbarus* (Fabricius) та стрілка блакитна *Enallagma cyathigerum* (Carp.), жук-стрибун *Cephalota chiluleuca* Fischer von Faldhei, який знаходиться тут на північній межі ареалу, м'якотілка сільська *Cantharis rustica* Fallé, метелики червонець непарний *Lycaena dispar* (Haworth), занесений у Міжнародний Червоний список, Європейський Червоний список, Бернську конвенцію, синявець Аргус *Plebeius argus* (L.) й інші синявці, Памфіл *Coenonympha pamphilus* (L.) та інші. Проте вивчення цього унікального ентомокомплексу почалось лише в 2018 році, тому багатьох його представників зафіксувати не вдалось.

Після розорювання узбережжя озер являють собою суцільну ріллю, яка підступає місцями до урізу води.

Збереження осередків біорізноманіття, які залишаються в обмеженому господарському використанні, й водночас є цінними у природному відношенні, але не мають природоохоронного статусу, складне завдання, що потребує вирішення на законодавчому рівні. Можливим варіантом урегулювання цієї проблеми може стати створення особливої природоохоронної категорії – «осередок концентрації біорізноманіття». Для цього попередньо необхідно здійснити інвентаризацію таких ділянок, оцінити їх реальну наукову і природоохоронну цінність, ввести заборону на їх розорювання до отримання дозволу від природоохоронних органів, а вже потім приймати рішення про надання їм природоохоронного статусу.

Література

1. Безуглый А.М., Гук В.И., Банник Г.И. Геологическая карта СССР (м-б 1:200 000) Серия Днепрово-Донецкая. Объяснительная записка. – Москва: Недра, 1969 [Інтернет ресурс] http://geopiantom.virshennia.inf.kiev.ua/wp/w/Viewer.php?pr=2&ump=m36-21&fmp=pz_m_36-21.pdf
2. Білик Г.І. Рослинність засолених ґрунтів України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 297 с.
3. Білик Г.І. Рослинність засолених угідь лівобережжя середньої Наддніпрянщини // Геоботанічний зб. – К.: Вид-во АН УРСР, 1937. – С. 24–31.

4. Еліашевич О.А. Луки середнього Дніпра (Курилівської плавні) // 36. наук. робіт Дніпропетровського бот. саду. – Дніпропетровськ, 1937. – № 2. – С. 57-72.
5. Еталони природи Полтавщини. Розповіді про заповідні території // Байрак О. М., Проскурня М. І., Стецюк Н. О. та ін. – Полтава: Верстка, 2003. – 212 с.
6. Клецов М.Л., Гальченко Н.П., Прядко О.І., Химин М.В., Башта А.-Т. В., Некрасова О.Д., Старовойтова М.Ю., Конограй В.А. Рослинний та тваринний світ пониззя річки Сули / під загальною редакцією Клецова М.Л. та Гальченко Н.П. – К.: Фітосоціоцентр, 2016. – 240 с.
7. Левицька Г.М. Геоботанічний нарис другої тераси Дніпра (Обухівський масив) // 36. наук. робіт Дніпропетровського бот. саду. – Дніпропетровськ, 1936. – № 1. – С. 35-47.
8. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г.. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // УГЖ. – 2003. – № 1. – С. 16-20.
9. Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 550 с..
10. Пазинич В.Г. Геоморфологічний літопис Великого Дніпра. – Ніжин: Гідромакс, 2007. – 372.
11. Пачоский И.К. Очерк флоры окрестностей г. Переяславля Полтавской губернии // Записки Киевского общества естествоиспытателей. – К., 1893. – Т.III, вып.1. – С.154-166.
12. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Полтавській області у 2014 році [Інтернет ресурс]: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/regionalna-dopovid-pro-stan-navkolishnogo-prirodnogo-sередovishcha-v-poltavskiy-oblasti-u-2014->
13. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області на 2017–2021 роки («Довкілля-2021»). – Полтава, 2017. – 131с.